

Змістовий модуль 1

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК НАУКА

Тема 1. Історія виникнення лінгвокультурології

План

1. Поняття лінгвокультурології
2. Етапи розвитку лінгвокультурології
3. Сучасний стан лінгвокультурології
4. Місце лінгвокультурології серед інших гуманітарних дисциплін

Література

а) основна:

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – С. 12–85.
2. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – С. 7–41.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – С. 5–12.
4. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / А. Т. Хроленко. – М.: Флинта, 2009. – С. 54–60, 133–169.

б) додаткова:

1. Ольшанский И. Г. Лингвокультурология: Методологические основания и базовые понятия [Электрон. ресурс] / И. Г. Ольшанский // Язык и культура. – Вып. 2. – М., 1999. – Режим доступа: http://www.classes.ru/grammar/140.Originala/source/worddocuments/_3.htm
2. Сергеева Т. Г. К вопросу определения основных единиц лингвокультурологии [Электрон. ресурс] / Т. Г. Сергеева // Вестник МАПРЯЛ. – М., 2003. – № 38. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/244710/>
3. Телия В. Н. О методологических основаниях лингвокультурологии / В. Н. Телия // XI Международная конференция «Логика, методология, философия науки». – М.; Обнинск, 1995. – С 102–106.

Вступ

Починаючи з 19 століття, вчені починають розглядати мову не лише як засіб спілкування та пізнання навколишнього світу, але й як певний культурний код нації. Такий підхід до вивчення мови вперше з'явився у працях В. фон Гумбольдта та О. О. Потебні. Саме за теорією німецького філолога межі світобачення окремої людини та всієї нації визначає мова. У працях нашого співвітчизника особлива увага приділена зв'язку мови з історією народу та культурно-мовному аспекту національного життя загалом.

Мова посідала одне з центральних місць у філософських системах Павла Флоренського, Людвіга Вітгенштейна, Жака Дерріди, Ганса Георга Гадамера та ін. А Мартін Гайдеггер вважав мову першоосною, яка не лише віддзеркалює, але й створює навколишню реальність, де існує людина. З цього витікає теза про те, що і культуру потрібно вивчати лише в контексті певної мови, оскільки мова становить одночасно продукт культури, її важливу складову частину і навіть умову її існування (за Клодом Леві-Стросом).

Сьогодні різноманітні аспекти взаємодії мови, культури та духовності становлять поле дослідження для вчених-лінгвокультурологів. Слід відзначити, що у працях українських, європейських та американських дослідників проблематика лінгвокультурології розуміється в різний спосіб, але існування та постійний розвиток цієї науки як такої є незаперечним.

Теза про те, що мова одночасно є і знаряддям творення, розвитку, зберігання культури, та її частиною, оскільки саме за допомогою мови створюються реальні твори матеріальної та духовної культури, стала основою нової науки, що виникла на межі тисячоліть – лінгвокультурології [Маслова 2001: 27].

У розумінні В. В. Воробйова, лінгвокультурологія вивчає певним чином відібрану та організовану сукупність культурних цінностей, досліджує живі комунікативні процеси породження та сприйняття мовлення, досвід мовної особистості та національний менталітет, подає системний опис мовної картини світу та забезпечує виконання освітніх, виховних та інтелектуальних завдань навчання [Воробьев 1997: 125].

1. Поняття лінгвокультурології. На сьогодні в науковому світі поширені декілька дефініцій поняття «лінгвокультурологія». Ми користуватимемося визначенням В. В. Красних, яка кваліфікує лінгвокультурологію як дисципліну, що вивчає вияв, відбиття та фіксацію культури в мові та дискурсі. Лінгвокультурологія безпосередньо пов'язана з вивченням національної картини світу, мовної свідомості, особливостей ментально-лінгвального комплексу. Синонімом поняття лінгвокультурологія є термін «культурологічна лінгвістика».

Визначити та дослідити основні проблеми взаємодії мови та культури вчені намагалися ще з початку 19 століття (роботи Якоба Гримма, Йогана Гердера, Вільгельма фон Гумбольдта). Наприклад, Й. Гердер стверджував конструктивну здатність мови впливати на формування народної культури, психології та творчості.

Але найбільшого поширення здобули погляди В. фон Гумбольдта (перша половина 19 століття), якого вважають батьком етнолінгвістики. Німецький мовознавець висловлював думку, що культура виявляє себе, передусім, у мові, і саме мова здатна «ввести» людину в певну культуру. Мова також має індивідуальну форму, яка безпосередньо впливає на характер свідомості її носіїв. Сам дослідник визначав мову як світ, що перебуває між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини.

Концепція В. фон Гумбольдта пізніше також знайшла своє відбиття в роботах європейських вчених Антуана Мейє («попередник» соціолінгвістики), Жозефа Вандрієса (розвинув соціолінгвістичні ідеї Ф. де Соссюра та А. Мейє, розробив поняття соціолекта та ідіолекта), Еміля Бенвеніста (дослідження мови в контексті духовної культури та культурних концептів) та інших.

Ідею В. фон Гумбольдта про мову як діяльність духу розвинув О. О. Потебня, який обстоював право національних мов і культур на самодостатній розвиток та підкреслював їхній зв'язок з історією народу та еволюцією людської думки загалом [Кононенко 2008: 4]. На думку Олександра Опанасовича, мова становить історичну форму народного духу, засіб кодування у структурах створеного нею обширу національного світогляду.

Пізніше теза про нерозривність та синергію мови та культури стала основою концепції неогумбольдтіанства¹ та відомої американської лінгвістичної школи Сепіра–Уорфа, для яких мова була невіддільна також від когнітивних процесів. Саме мова (точніше, її структура), на думку прихильників гіпотези Сепіра–Уорфа², визначала мислення і спосіб пізнання реальності людиною. Один із представників течії неогумбольдтіанства Лео Вайсгербер навіть стверджував, що мова є проміжним світом між мисленням та дійсністю.

2. Етапи розвитку лінгвокультурології. На думку Валентини Аврамівни Маслової, виділення етапів розвитку лінгвокультурології як науки є де-що умовним, оскільки сама дисципліна виокремилася лише близько 20 років тому. Отже, на сьогодні прийнятним є виділення двох етапів становлення лінгвокультурології:

¹ Мовна національна картина світу залежить від особливостей будови мови, що визначає характер когнітивної діяльності людини. Європейський напрямок – Л. Вайсгербер, американський – Едвард Сепір та Бенджамін Лі Уорф.

² Гіпотеза припускає, що люди, які говорять різними мовами, по-різному сприймають світ і по-різному мислять.

- етап передумов виникнення лінгвокультурології (XIX – кінець XX ст.), коли побачили світ праці В. Фон Гумбольдта, О. О. Потебні та Е. Сепіра;
- етап оформлення лінгвокультурології в самостійну область дослідження (початок 90-х рр. XX ст. – до сьогодні).

У майбутньому вчені прогнозують появу ще одного, третього, періоду розвитку лінгвокультурології, а саме – виділення її в окремий міждисциплінарний напрямок досліджень [Маслова 2001: 29].

3. Сучасний стан лінгвокультурології. На початку XXI століття в наявній науковій парадигмі відбулися суттєві зміни, внаслідок чого виник ряд нових ідей та підходів до вивчення мови, серед яких варто відзначити три основні принципи, які було зреалізовано у подальших наукових розвідках:

- антропоцентризм, що передбачає системне вивчення мови, її одиниць, тексту, дискурсу крізь призму «людського чинника» та дослідження ситуації перебування людини в мові та мови в людині;
- когнітивізм, що передбачає дослідження мови як результату когнітивної діяльності людини, способу організації та зберігання людського знання про світ, простір думки та духу;
- лінгвокультурологізм, що стверджує тісний зв'язок мови та культури народу та розуміє мову як результат творчої діяльності людини [Богданович 2004: 65].

Безумовно, лінгвокультурологія спирається на три названі принципи і розглядається як один із «продуктів» становлення антропоцентричної парадигми³, яка сформувалася у 20 столітті та на сьогодні є основною в лінгвістиці. Провідна ідея антропоцентричної парадигми – вивчення суб'єкта пізнання (замість об'єкта), тобто дослідження людини в мові та мови в людині. Мова в контексті антропоцентричної парадигми розуміється як багатовимірне явище, що виникає лише в людському суспільстві та може бути схарактеризоване як продукт культури, її важливий складник та умова існування. У центрі антропоцентричної парадигми в лінгвістиці є не людина як така, а – мовна особистість.

А, отже, лінгвокультурологія, як один із основних напрямків сучасної лінгвістики та один із продуктів антропоцентричної парадигми в мовознавстві, орієнтована на вивчення культурного чинника в мові та мовного чинника в людині. Лінгвокультурологія вивчає мову як феномен культури, як виразник особливої національної ментальності [Маслова 2001: 8].

Сьогодні фундаментальні дослідження в галузі лінгвокультурології пов'язані з іменами Юрія Степанова, Юрія Лотмана, Ніни Арутюнової, Анни Веж-

³ Парадигма – модель постановки проблеми та сукупність прийомів її вирішення. Традиційно виділяють такі парадигми: порівняльно-історичну, системно-структурну та антропоцентричну.

бицької, Володимира Воробйова, Вероніки Телія, Євгена Верещагіна, Віталія Костомарова, Валентини Маслової. Серед українських мовознавців взаємозв'язки мови з національною культурою вивчали Василь Семенович Ващенко, Іван Григорович Чередниченко, Михайло Петрович Кочерган, Віталій Іванович Кононенко та інші.

За В. А. Масловою, на сучасному етапі в лінгвокультурологічних студіях умовно можна виділити такі напрямки дослідження:

✓ лінгвокультурологія окремої соціальної групи або етносу⁴ в конкретній лінгвокультурній ситуації (пор. лінгвокраїнознавство);

✓ діахронічна лінгвокультурологія, тобто вивчення змін лінгвокультурного стану етносу за певний проміжок часу (пор. етнолінгвістика);

✓ порівняльна лінгвокультурологія, що вивчає лінгвокультурні процеси в різних, але взаємопов'язаних етносах;

✓ зіставна лінгвокультурологія, яка вивчає лінгвокультуру певного етносу з позиції представників іншого етносу;

✓ лінгвокультурна лексикографія, основним завданням якої є укладання лінгвокраїнознавчих словників (див. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К., 2006. – 703 с.) [Маслова 2001: 28–29].

Значне підвищення інтересу до проблем лінгвокультурології в наш час може бути зумовлене такими причинами (за В. І. Карасиком):

- стрімка глобалізація світових проблем, необхідність враховувати універсальні та специфічні характеристики поведінки та спілкування різних народів під час розв'язання найрізноманітніших питань і проблем, необхідність точного визначення тих культурних цінностей, що лежать в основі комунікативної діяльності;

- об'єктивна інтегративна тенденція розвитку гуманітарних наук, необхідність освоєння лінгвістами здобутків представників суміжних галузей знань;

- розуміння мови як засобу концентрованого осмислення колективного досвіду, що закодований у всьому багатстві значень слів, фразеологічних одиниць, загальновідомих текстів тощо; відповідно цей досвід знаходить прямі виходи у практику рекламного та політичного впливу, пронизує комунікативне середовище масової інформації [Карасик 2001].

⁴ Поняття «етнос» та «нація» часто сплутуються та використовуються як синоніми. Але нація є не просто етносом, але найвищою його формою: якщо етносу притаманна надіндивідуальність, стійкість і повторюваність культурних зразків (мова, культура, побут), то для нації головним є процес самоусвідомлення на основі синтезу традиційних і нових елементів – синтезу етнічних, міжетнічних та іноетнічних компонентів (політика, релігія тощо).

4. Місце лінгвокультурології серед інших гуманітарних дисциплін. Очевидно, що лінгвокультурологія більш за все пов'язана з лінгвоісторичними дисциплінами, такими як культурологія, етнолінгвістика, етнопсихолінгвістика, лінгвокраїнознавство, перекладознавство, а також лінгвістикою (лексикологією, фразеологією, семантикою тощо).

Найтісніші зв'язки лінгвокультурологія виявляє з культурологією та лінгвістикою. **Культурологія** вивчає самосвідомість людини щодо природи, суспільства, історії, мистецтва та інших сфер її соціального та культурного буття і об'єктом її є культура; одним із завдань **мовознавства** є дослідження світогляду, який відбивається та фіксується в мові у вигляді мовної картини світу й об'єктом лінгвістики є мова. Лінгвокультурологія досліджує процес та результат постійної діалектичної взаємодії мови та культури, а об'єктом її є синергетична єдність цих двох сутностей.

Досить часто сплутуються зараз поняття лінгвокультурології та етнолінгвістики, у той час як ці дві дисципліни мають між собою принципові відмінності. В. А. Маслова чітко розмежовує лінгвокультурологію та етнолінгвістику в такий спосіб: **етнолінгвістика** становить особливий напрямок сучасної науки, що досліджує зв'язки мови з культурою, народними звичаями, соціальною структурою суспільства та нації тощо. У центрі сучасних етнолінгвістичних студій знаходяться ті лексичні елементи мови, які можна співвіднести з певними матеріальними або культурно-історичними комплексами. Основними проблемами етнолінгвістики є реконструкція етнічної території за мовою та реконструкція матеріальної та духовної культури етносу за даними мови. Метою етнолінгвістики, за М. І. Толстим, є історична ретроспектива, тобто вияв і розкриття фольклорної картини світу народу.

Водночас **лінгвокультурологія** вивчає перш за все сучасні мовні факти крізь призму духовної культури, тобто досліджує тільки синхронну взаємодію мови та культури (живі комунікативні процеси у зв'язках із менталітетом народу). Услід за В. М. Телія ми вважаємо, що лінгвокультурологія має досліджувати не тільки національну культурну інформацію, але й інформацію, що стосується культури загальнолюдської [Маслова 2001: 10–12].

Відмінність між лінгвокультурологією та **лінгвокраїнознавством** визначається тим, що останнє досліджує власне-національні реалії, що знайшли своє відбиття в мові; такі безеквівалентні мовні одиниці позначають специфічні для даної культури явища [Маслова 2001: 12]. У той час як лінгвокультурологія не обмежується дослідженням набору лексичних одиниць, культурний компонент у змісті яких може бути виявлений через історико-етимологічне підґрунтя, і прагне до експлікації культурно-національної значущості одиниць, яка досягає-

ться шляхом співвіднесення їхніх значень із концептами загальнолюдської та національної культур. Отже, культурно значущими є не лише мовні одиниці, що позначають культурно марковані реалії, але й ті, в яких культурна інформація міститься на більш глибокому рівні семантики [Ольшанский 1999].

Дуже тісно пов'язуються між собою лінгвокультурологія та **етнопсихолінгвістика**. Предметом дослідження останньої є те, як у мовленнєвій діяльності людини виявляються певні елементи поведінки, пов'язані з національними традиціями; аналізує відмінності, що існують у вербальній та невербальній поведінці представників різних етносів; вивчає мовленнєвий етикет та лакуни в текстах, що виникають у міжкультурному спілкуванні. Отже, етнопсихолінгвістика головно зорієнтована на вивчення «зовнішніх» виявів культури у мові та поведінці людини [Маслова 2001: 12].

Лінгвокультурологія як наука і навчальна дисципліна пройшла досить довгий і складний шлях розвитку, але сьогодні вже не існує сумнівів у тому, що вона становить окрему галузь знань із власними об'єктом, предметом дослідження і методологією.

Використана література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Богданович Г. Ю. О некоторых терминах современной лингвокультурологии / Г. Ю. Богданович // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым». – 2004. – № 53.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
4. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград, 2001. – С. 13–16.
5. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр.; под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75–80.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
7. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.
8. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. Курс лекций / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.

9. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

10. Сергеева Т. Г. К вопросу определения основных единиц в лингвокультурологии / Т. Г. Сергеева // Вестник Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. – 2002. – № 38.

11. Соболев Н. В. Лингвокультурология: основные понятия [Электрон. ресурс] / Н. В. Соболев // Научный прогресс на рубеже тысячелетий. Философия. – Материалы конференции. – 2010. – Режим доступа: http://www.rus-nauka.com/14_NPRT_2010/Philosophia/66479.doc.htm.

12. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

13. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / А. Т. Хроленко. – М.: Флинта, 2009. – 184 с.

Тема 2. Теоретичне підґрунтя лінгвокультурології

План

1. Об'єкт і предмет лінгвокультурології
2. Мета і завдання лінгвокультурології
3. Принципи лінгвокультурології
4. Методи лінгвокультурології

Література

а) основна:

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – С. 12–85.

2. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – С. 7–41.

3. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – С. 5–12, 26–53.

4. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / А. Т. Хроленко. – М.: Флинта, 2009. – С. 54–60, 133–169.

б) додаткова:

1. Ольшанский И. Г. Лингвокультурология: Методологические основания и базовые понятия [Электрон. ресурс] / И. Г. Ольшанский // Язык и культура. – Вып. 2. – М., 1999. – Режим доступа: http://www.classes.ru/grammar/140.Oprgina/source/worddocuments/_3.htm

2. Сергеева Т. Г. К вопросу определения основных единиц лингвокультурологии [Электрон. ресурс] / Т. Г. Сергеева // Вестник МАПРЯЛ. – М., 2003. – № 38. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/244710/>

3. Телия В. Н. О методологических основаниях лингвокультурологии / В. Н. Телия // XI Международная конференция «Логика, методология, философия науки». – М.; Обнинск, 1995. – С 102–106.

Вступ

За Григорієм Осиповичем Винокуром вивчення будь-якої мови як предмет має культуру. Мова, історія та культура є невід'ємними одна від одної, а тому мають вивчатися комплексно. Кожна конкретна мова як індивідуальне і неповторне історичне явище належить до індивідуальної культурної системи, тому й вивчатися вона повинна «у всій повноті своїх життєвих виявів, відносин та зв'язків». І навіть якщо лінгвіст вивчає або досліджує мову із суто мовознавчою метою і не прагне за допомогою цієї мови отримати доступ до явищ культури, що знаходять у мові своє відбиття, він уже вивчає відповідну культуру. Аналогічно, для того, хто вивчає певну культуру, прямим та безпосереднім завданням є вивчення пов'язаної з нею конкретної мови [Винокур 1959: 216].

1. Об'єкт і предмет лінгвокультурології. Сучасній науці відомо декілька підходів до визначення поняття лінгвокультурології, одним з яких є підхід В. В. Воробйова, який розглядає лінгвокультурологію як комплексну наукову дисципліну, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури та мови в їхньому функціонуванні, єдності їхнього мовного й позамовного (культурологічного) змісту з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні цінності [Воробьев 1997: 32].

З цього випливає, що основним завданням лінгвокультурології є встановлення взаємних зумовленостей культури й мови залежно від культурологічної і мовної компетенції людини – носія цієї мови та цієї культури. Тобто лінгвокультурологія як наука досліджує взаємодію мови як транслятора культурної інформації та людини, яка створює цю культуру за допомогою мови. Отже, об'єкт лінгвокультурології знаходиться одночасно на межі кількох фундаментальних наук – лінгвістики й культурології, етнографії та психолінгвістики.

Згідно з поглядами Ігоря Григоровича Ольшанського, об'єктом лінгвокультурології є, передусім, мовна картина світу, яка не є суто етнічною або національною [Ольшанский 1999].

За В. А. Масловою, як предмет лінгвокультурологічних студій виділяються мовні одиниці, що набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі та які узагальнюють результати власне-людської свідомості в міфах, легендах, ритуалах, обрядах тощо. Це такі одиниці мови та дискурсу, за допомогою яких ми можемо дістатися до культурно-історичного шару ментально-лінгвального комплексу.

Дослідниця виокремлює одразу декілька предметів лінгвокультурології, що існують у межах одного об'єкта дослідження:

- безеквівалентна лексика та лакуни – позначення специфічних для певної культури явищ, що є продуктами кумулятивної функції мови та можуть розглядатися як вмістилище фонових знань носіїв певної мови;
- міфологізовані мовні одиниці: архетипи та міфологеми, обряди та повір'я, ритуали та звичаї, що закріплені в мові;
- пареміологічний фонд мови (прислів'я становлять стереотипи народної свідомості);
- фразеологічний фонд мови (у фразеологізмах ніби законсервовано уявлення народу про міфи, звичаї, обряди, ритуали, мораль, поведінку тощо);
- еталони, стереотипи, символи;
- метафори та образи мови;
- стилістика мови;
- мовленнєва поведінка (у кожній культурі поведінка людей регулюється уявленнями про те, як людині необхідно поводитися в типових ситуаціях згідно з їхніми соціальними ролями);
- сфера мовленнєвого етикету (соціально встановлені та культурно-специфічні правила мовленнєвої поведінки людей у ситуаціях спілкування відповідно до їхніх соціальних та психологічних ролей, рольових та особистісних відношень в офіційних та неофіційних умовах спілкування).

Перераховані елементи не утворюють єдиної системи, але являють собою гетерогенну сукупність як найбільш «культуромісткі» одиниці. Запропонований список не є вичерпним, у ньому згадані лише основні сфери, де активно взаємодіють мова та культура [Маслова 2001: 36–47].

На думку В. Кононенка, такою одиницею є текст у його різновидах та виявах з урахуванням духовно-концептуальних, символічних та образно-метафоричних знань як результату дії людської свідомості, світовідчуття з опертям на національно орієнтовані форми вираження [Кононенко 2008: 26]. Дослідник

наголошує, що предметом лінгвокультурології мають бути насамперед такі мовні знаки, що формуються з мовного і культурного кодів одночасно.

2. Мета і завдання лінгвокультурології. Метою лінгвокультурології є вивчення мовних і лінгвокультурних явищ у їхніх взаємозв'язках та їхній взаємодії (за В. А. Масловою); вияв «повсякденної» культурно-мовної компетенції суб'єктів лінгвокультурної спільноти та дослідження буденної картини світу, презентованої у щоденному мовленні носіїв мови (за В. М. Телія).

Мета лінгвокультурології, за Ігорем Григоровичем Ольшанським, полягає у вивченні способів, якими мова втілює у своїх одиницях, зберігає та передає культуру. Згідно з такою концепцією вважається, що у процесі взаємодії та взаємовпливу мови та культури мова виконує не лише кумулятивну (накопичувальну) функцію, але й функцію передання інформації. Мова не лише закріплює та зберігає у своїх одиницях концепти культури, саме через неї ці концепти відтворюються в менталітеті народу або окремих його соціальних груп з покоління в покоління. Саме через функцію трансляції культури мова здатна впливати на спосіб світобачення, притаманний тій чи іншій лінгвокультурній спільноті [Ольшанский 1999].

В. А. Маслова як основні **завдання** лінгвокультурології визначає такі:

- ✓ вивчення ролі культури у творенні мовних концептів;
- ✓ з'ясування способу прикріплення «культурних смислів» до мовного знаку;
- ✓ дослідження ступеня усвідомлення та впливу «культурних смислів» на мовленнєві стратегії;
- ✓ вивчення культурно-мовної компетенції⁵ носія мови, на підставі якої «культурні смисли» втілюються в текстах та розпізнаються носіями мови;
- ✓ дослідження концептосфери (сукупності основних концептів даної культури), а також культурної семантики даних мовних знаків;
- ✓ систематизація основних лінгвокультурологічних понять, тобто створення такого поняттєвого апарату, який би не лише дозволив аналізувати проблему взаємодії мови та культури в динаміці, але й забезпечив би взаєморозуміння в межах антропоцентричної парадигми [Маслова 2001: 30–31].

3. Принципи лінгвокультурології. Лінгвокультурологія як наука та навчальна дисципліна перебуває у стадії становлення, але на сьогодні можна виділити кілька основних принципів та базових положень, що визначають напрямки наукових розвідок у цій галузі знань:

⁵ Культурно-мовна компетенція – це природне володіння мовною особистістю процесами породження та сприйняття мовлення та володіння установками культури.

1. Мова є найціннішим джерелом формування та вияву народної ментальності, саме через посередництво мови культура зберігається і передається в поколіннях.

2. Оскільки мова є суспільним надбанням, вона «присвоюється» кожним представником суспільства і дає можливість кожному носію мови формувати себе і своє уявлення про світ. Мовна особистість у всьому розмаїтті соціально-психологічних ролей, стратегій і тактик спілкування знаходиться в центрі уваги вчених-лінгвокультурологів, а аналіз мовної компетенції носія мови є одним із найважливіших параметрів опису культури.

3. Мовні факти інтерпретуються з позицій ментальної лінгвістики; фразеологізми, символи, метафори та под. аналізуються в якості носіїв культурних уявлень народу.

4. Особлива увага приділяється когнітивній семантиці, «культурним» змінам мовних знаків, формуванню концептосфери культури.

5. Дискурси культури вивчаються з акцентом на національно-культурній специфіці мовної свідомості, виявленої в комунікації. Моделі мовленнєвої поведінки (стереотипи, етикетні формули тощо) аналізуються як «культуромісткі» факти [Богданович 2004: 66].

Окрім заявлених принципів, вважаємо за потрібне окремо зупинитися на тих постулатах, на яких ґрунтується сучасна лінгвокультурологія.

➤ Гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра–Уорфа, суть якої полягає в тому, що люди, які говорять різними мовами та належать до різних культур, у різний спосіб сприймають світ, тобто мова зумовлює тип мислення її носіїв, а спосіб пізнання світу залежить від мови, якою здійснюється мислення.

➤ Свідомість особистості є завжди етнічно зумовленою, оскільки в основі світобачення та світорозуміння кожного народу перебуває власна система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем тощо. Особистісна свідомість формується в суспільстві в процесі соціалізації, отже, свідомість несе в собі риси відмінності того суспільства, в якому відбувалося становлення особистості. Водночас культура є надбанням суспільним, що створюється, зберігається, передається та модифікується суспільством. Отже, становлення людської свідомості опосередковано відбувається і через культуру також.

Таким чином, утворюється специфічне коло взаємозалежностей між мовою, культурою та свідомістю: мова → свідомість → культура → мова.

Оригінальний погляд на природу лінгвокультурології належить Олександрові Тимофійовичу Хроленку. Дослідник визначає лінгвокультурологію як філософію мови та культури, де об'єктом є відповідно мова та культура, а предметом – фундаментальні проблеми зміни мови та її одиниць, зумовлені динамікою

культури, а також перетворення у структурі та зміни у функціонуванні культури, визначені мовною реалізацією культурних смислів.

О. Т. Хроленко вводить до наукового обігу термін лінгвокультурознавство, під яким розуміє сферу наукових розвідок, що орієнтовані на вияв характеру зв'язків та відношень між мовою, етнічним менталітетом та культурою. Лінгвокультурознавство розглядає проблему «Мова та культура» взагалі, не обмежуючись конкретною мовою та конкретною культурою для з'ясування механізмів взаємодії мовних та культурних чинників на прикладі різних мов та культур. Лінгвокультурологія посідає ядрове місце в системі наук, що в комплексі становлять лінгвокультурознавство.

На думку вченого, лінгвокультурологія повинна займатися не дослідженням конкретних прикладів взаємодії окремих явищ культури з тими чи іншими мовними явищами, а вивчати механізми взаємодії та взаємовпливу мови та культури, що зумовлюють феномен людини. Основне завдання лінгвокультурології полягає у виявленні й описі найзагальніших закономірностей взаємодії та взаємозумовленості мовної та культурної практики людини та суспільства [Хроленко 2009: 30–31].

4. Методи лінгвокультурології. Метод – це певний підхід до досліджуваного явища, певний комплекс прийомів, використовуваних для дослідження цього явища. Специфіка методу завжди визначається об'єктом та метою дослідження.

Методологія – це система принципів та способів організації теоретичної та практичної діяльності, це сукупність найсуттєвіших елементів теорії, концепція розвитку науки. Методологія будь-якої науки складається з трьох рівнів: філософського, загальнонаукового та часткового.

Філософська методологія – це загальнофілософські принципи, закони та категорії, серед яких загальновідомі закони єдності та боротьби протилежностей, переходу кількості в якість, подвійного заперечення, категорії загального, часткового тощо.

Загальнонаукова методологія – це узагальнення принципів та методів вивчення явищ різними науками: спостереження, експеримент, моделювання, інтерпретація. Разом з розвитком науки загальнонаукова методологія може дещо модифікуватися та розширюватися.

Часткова методологія – це сукупність методів конкретної науки. Для лінгвокультурології методологія становить сукупність аналітичних прийомів, операцій та процедур, що використовуються під час аналізу взаємодії мови та культури.

Інтегративна природа лінгвокультурології зумовлює специфічну методологію, використовувану в наукових розвідках цієї галузі знань. Дослідники у

своїх роботах звертаються до методологічного апарату мовознавства, філософії, психолінгвістики, когнітивістики, фольклористики та інших дисциплін, що є причиною досить широкого і неоднорідного методологічного арсеналу власне лінгвокультурології [Маслова 2001: 33–34].

Варто зазначити, що всі методи лінгвокультурології перебувають у відношеннях взаємодоповнюваності, особливої сполученості з різноманітними пізнавальними принципами та прийомами аналізу, що дає змогу дослідникам вивчити складний об'єкт – взаємодію мови та культури.

Доречним в лінгвокультурологічному аналізі є використання **процедури аналізу метафори**, що була запропонована Дж. Лакоффом. Когнітивна теорія метафори дає змогу з'ясувати, чому одні іншомовні ідіоми з легкістю розуміються і навіть можуть запозичатися, а інші – не можуть. Цей метод дозволяє встановити когнітивно зумовлені розбіжності між порівнюваними мовами. Такі розбіжності не є випадковими та свідчать про специфіку осмислення фрагментів світу тим чи іншим народом.

В. А. Маслова також наголошує на важливості дослідження текстів, що є істинними сховищами культури, оскільки долучення людини до певної культури відбувається саме через «присвоєння» нею «чужих» текстів. Дослідниця пропонує аналізувати тексти в межах герменевтичної парадигми, де будуть застосовуватися різноманітні прийоми та методи дослідження – від інтерпретаційних до психолінгвістичних [Маслова 2001: 34–35].

І. Г. Ольшанський основним методом аналізу мовних знаків у лінгвокультурології називає **процедуру співвіднесення груп або масивів мовних знаків зі знаками (категоріями, таксонами) культури**. Саме масиви номінативних одиниць (лексичних та фразеологічних), що функціонують у тій чи іншій мові, експлікують значущість певних культурних концептів для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [Ольшанский 1999]. Тобто чим більше одиниць служать для вербалізації певного концепту, тим більш значущим цей концепт є для культури. Пор., наприклад, *лелека (бусол, бусел, чорногуз, бузько, гайстер)* для української лінгвокультури.

Всі використовувані методи спрямовані на формалізацію процедури експлікації культурної інформації, наявної в номінативних одиницях мови (лексичних та фразеологічних). Для досягнення зазначеної мети О. Т. Хроленко пропонує використовувати методи концептуального аналізу, дискурсного аналізу, квантитативної лінгвістики та корпусної лінгвістики.

Методика **концептуального аналізу** була запропонована Е. Бенвеністом у роботі «Загальна лінгвістика». Суть методу полягає в семантичній реконструкції, яка базується на тезі про те, що «значення» лінгвістичної форми визначається сукупністю її вживань, її дистрибуцією та відповідно типами

зв'язків. Реконструкція ґрунтується на детальному вивченні сукупності контекстів, де може вживатися досліджувана форма.

Процедура концептуального аналізу становить собою зіставлення сукупності слововживань лексем, що реалізують той чи інший концепт, з подальшою інтерпретацією смислових розрізень у слововживанні. Ефективність використаної методики може знижуватися через певну «атомарність» у підході до слова як автономній сутності, тому варто досліджувати концепти з урахуванням відношень і зв'язків, що існують між ними.

Дискурсний⁶ аналіз (за концепцією М. Фуко) спрямований на видобування з тексту тих значень, які припускаються (маються на увазі), але залишаються невисловленими, невираженими формально, імпліцитними. За влучним висловленням самого М. Фуко, сутність дискурсного аналізу полягає в тому, щоб відшукати німі, приховані слова, що шепочуть і «озвучуються» лише нашим внутрішнім голосом. Головне питання дискурсного аналізу: *що говориться в тому, що сказано?* [Фуко 1996: 29] Під час такого аналізу досліджують не лише лексико-синтаксичну структуру тексту, але й те, коли, де, ким текст був написаний, до кого звернений, з якого приводу, з якою метою, якими були оцінні та ідеологічні настанови автора. Значний інтерес становить також паралінгвістичний супровід комунікації.

Проведення дискурсного аналізу передбачає використання цілого комплексу різноманітних методик, які майже не експліковані та використовуються дослідниками доволі часто фрагментарно та на інтуїтивному рівні.

Методи **квантитативної лінгвістики** (теорії ймовірності та математичної статистики) використовуються передусім для дослідження сутнісних характеристик мови та встановлення статистичних властивостей мовлення, оскільки мовна структура має ймовірнісну природу, а мовні явища характеризуються властивостями регулярності та впорядкованості.

Найчастіше кількісні методи використовуються для опису лексичного рівня мовної системи, який є найбільш впорядкованим, на думку вчених. Одиницями та рівнями квантитативного аналізу є словоформи, лексеми та слововживання.

Методи квантитативної лінгвістики використовуються також для здійснення домінантного аналізу, що передбачає наявність частотних словників (що презентують текст або корпус текстів) та ґрунтується на припущенні, що серед найбільш частотних лексем є слова, що позначають доміанти мовної картини етносу, соціальної групи та індивіда. Вияв, вивчення та опис найбільш частот-

⁶ Дискурс – у широкому сенсі становить єдність мовної практики та екстралінгвістичних факторів, необхідних для розуміння тексту, тобто таких, що дають уявлення про учасників комунікації, їх настанов, цілях, умовах творення та сприйняття повідомлення. Це мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, мовлення «занурене у життя».

них повнозначних слів в аспекті мовної картини світу становить собою процедуру домінантного аналізу.

Домінантний аналіз може успішно поєднуватися з використанням зіставного методу, коли порівнюються найчастотніші лексеми двох або більше мов для вияву тих слів-домінант, що є значущими для певної лінгвокультури.

Ефективність використання кількісних методів у лінгвістиці суттєво зросла з початком використання обчислювальної техніки. За допомогою формально-кількісних методів вивчається авторський ідіостиль, який розуміється як взаємозв'язок між мовними засобами та особливостями творчої позиції письменника, його світобачення. Подібна процедура часто використовується сьогодні для встановлення авторства художніх творів.

Лексикографічний і квантитативний підходи зійшлися в **корпусній лінгвістиці**, що ґрунтується на вивченні корпусу – великого об'єму мовного матеріалу, видобутого з різноманітних джерел і зведеного у комп'ютеризовану систему. Дослідження на базі такого корпусу дає можливість уникнути неправомірних узагальнень про стан мови, що можливі під час роботи з обмеженим і розрізненим емпіричним матеріалом. Корпус текстів підтверджує тезу про те, що семантичні та функційні особливості слів знаходять своє відображення у частотності їх уживання.

Лінгвокультурологи після проведення корпусних досліджень зазначають, що більшість мовленнєвих рішень мовця визначувані певною культурою та залежать від нашого знання і розуміння світу. Звідси витікає ідіоматичний принцип мови – унікальні й специфічні риси мовного вживання, що виводяться зі звичок, традицій, навичок, норм і стандартів, прийнятих мовцями [Хроленко 2009: 135–147].

Окрім названих методів, у лінгвокультурологічних студіях досить часто використовується **зіставний метод**, що полягає у зіставленні одиниць (про основні одиниці лінгвокультурології див. нижче), що належать до різних лінгвокультур. Такий метод дає можливість найточніше визначити особливості та специфіку досліджуваних об'єктів, оскільки в порівнянні риси відмінності виявляються найчіткіше та найвиразніше.

На сьогодні базовий набір методів лінгвокультурології лише формується, але загальним принципом проведення лінгвокультурологічного аналізу є використання для вивчення лінгвокультурних сутностей як лінгвістичних, так і позалінгвістичних методів.

Використана література:

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Богданович Г. Ю. О некоторых терминах современной лингвокультурологии / Г. Ю. Богданович // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым». – 2004. – № 53. – С. 65–69.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
4. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград, 2001. – С. 13–16.
5. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75–80.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
7. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.
8. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. Курс лекцій / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
10. Сергеева Т. Г. К вопросу определения основных единиц в лингвокультурологии / Т. Г. Сергеева // Вестник Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. – 2002. – № 38.
11. Соболев Н. В. Лингвокультурология: основные понятия [Электрон. ресурс] / Н. В. Соболев // Научный прогресс на рубеже тысячелетий. Философия. – Материалы конференции. – 2010. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Philosophia/66479.doc.htm.
12. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
13. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / А. Т. Хроленко. – М.: Флинта, 2009. – 184 с.